

A SZÁMOK TÜKRÉBEN ORSZÁGOS HELYZETKÉP A KÖZSÉGI KÖNYVTÁRAKRÓL

Somogyi József

A számok tükrében.
Országos helyzetkép a
községi könyvtárakról

Somogyi József
Könyvtári Intézet

Jó napot kívánok mindenkinek! Somogyi József vagyok, a Könyvtári Intézet munkatársa. A községi könyvtárak helyzetét fogom érzékeltetni Önöknek statisztikai adatok felhasználásával. Igyekszem előadásomat pörgősre venni, hiszen rövid az időm. Ha úgy érzi bárki, hogy amit mondok, nem érthető vagy nem világos, nyugodtan kérdezzen bele az előadásomba, akár a szövegem kellős közepébe is.

Könyvtár
= önálló könyvtár
= működő könyvtár

Község
= község vagy
= nagyközség

Fontos előrevetnem: amikor könyvtárról beszélek, önálló és működő könyvtárak értéke alatt, szemben a nem önálló szolgáltatóhelyekkel, letéti pontokkal és szünetelő vagy megszűnt könyvtárakkal. Község alatt községet és nagyközséget egyaránt értek.

A módszerről. Sok megközelítés lehetséges a vizsgálathoz. A községi könyvtárak adatait össze lehet vetni a városok adataival. Vagy meg lehet próbálni a nemzetközi (európai) összehasonlítást. Minden módszernek vannak akadályai, problémái, ahogy előnyei is. Én a községek és könyvtárak időbeli (diakrón) vizsgálatához fogtam, kiegészítve az országos és a Pest megyei adatok összevetésével (szinkrón vizsgálat). A községi könyvtárak életében nagy változást hozott az utolsó négy-öt év. Az utolsó „békeév”-et, 2005-öt választottam bázisévné, kiinduló évné.

Községek (adatközlők)	2005	2008
Könyvtár	2 268	875
Szolgáltatóhely	~400	1 741
Ellátás nélkül	~200	~220

Magyarországon 2855 község van. 2005-ben összesen 2268 község könyvtára közölt adatokat az országos statisztikában. 2008-ra ez a szám 875-re csökkent: ennyi helyen működött önálló községi könyvtár.

2005-ben kb. 400 község valamilyen, de leginkább „hagyományos” ellátórendszerben kapott ellátást vagy szünetelt. 2008-ban a „hagyományos” ellátórendszerben kapott ellátás mellett a KSZR-ben, a mozgókönyvtári normatíva támogatásával összesen 1741 községben működött szolgáltatóhely.

Mind 2005-ben, mind 2008-ban az ellátást teljesen nélkülöző községek száma 200-220 között ingadozott.

Mint látható, a községi könyvtárak rendszere Magyarországon az utolsó négy-ötévben radikálisan átalakult. A KSZR-ben elérhető mozgókönyvtári normatíva hatására a községi sorozatosan szüntek meg, léptek le a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékéről, és léptek be ellátórendszerbe, hogy a szolgáltatást továbbra is biztosítsák.

A kistérségi társulások
mozgókönyvtári normatívája

2006: 1 228 300 forint
2009: 1 180 000 forint
2010: 1 000 000 forint

Ám nemcsak a normatíva, a biztos pályázati pénz indította erre a községeket, illetve a velük kistérségi társulásban szövetkező ellátó városokat (amely összeg ugyan az induláshoz képest [2005: 1 228 ezer forint] ötödével csökkent, mégis a terv szerint 2010-ben még mindig 1 millió forint mozgókönyvtári szolgáltatóhelyenként). Nagy

összeg ez: a megyei könyvtárakat, meg a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat nem számolva a magyarországi települési (városi és községi) könyvtárak állománygyarapítási keretének

A városok és községek gyarapítási kerete
2008-ban átlagosan:
971 ezer forint

A községek gyarapodása átlagosan
2005-ben: **134 db!**
2008-ban: **217 db**

átlag nem éri el ezt az összeget (mert csak 971 ezer forint).

De hozzájárult az önálló könyvtárak fölszámolásához a községi, főként kisközségi könyvtárak túrhetetlenül rossz helyzete. Mindannyiunknak van erről fogalma, de egy példaadattal hadd

illusztráljam mégis: 2005-ben egy községben működő könyvtár (vagy szolgáltatóhely) összesen, írd és mondd: 134 db-bal gyarapodott! Ilyen alacsony beszerzés mellett nem beszélhetünk könyvtárról.

Mozgókönyvtárak, átlag	2005	2008
Nyitva tartás, óra/hét	7,73	9,33
Internet, hozzáférés	1,09	2,16
Gyarapítás, ezer forint	108	214
Használat, alkalom	838	916

Segített-e a mozgókönyvtárosodás?

Nagyon egyértelmű „igen” a válasz. Nézzük ugyanazon községi könyvtárak, amelyek 2005-ben még önállóak voltak, ám 2008-ra ellátottakká váltak, néhány mutatóját. Átlagokat látunk.

A szolgáltatóhelyek majdnem két órával hosszabban tartanak nyitva hetente; az internetek száma és az állománygyarapítási összeg megduplázódott, és nem csoda, hogy a látogatások, a könyvtárhasználatok száma is nőtt 10 %-kal. Az ellátás nagyon nagy mértékű javulását tapasztalva, minden,

még 3000 fő feletti lélekszámú községnek is ajánlatos megfontolni kistérségi társulás létrehozását, és a mozgókönyvtári ellátásba történő becsatlakozást. Ha tréfás kedvemben volnék, azt mondanám, némelyik frissen avatott kisváros is jobban járna.¹

Ha finomabb elemzéseket szeretnénk, persze nem ajánlatos a községi könyvtárakat ömlesztve vizsgálni. (Az imént magam is ezt tettem, igaz.) Igen jelentős különbségeket mutatnak a nagyobb vagy közepes és a kisközségek egészen az aprófalvakig. A választóvonalat a könyvtárszakmában elfogadott, az Oktatási és Kulturális Minisztérium által meghúzott 3000 lélek alkotja. Ennek megfelelően a községeket két nagy csoportra osztottam, és a könyvtárak néhány jellemző mutatójának átlagát vettem össze.

1. táblázat

Községek 3000 lélekszám felett, átlagok	2005	2008	2005 %-ában
Alapterület, m ²	141	168	+19
Nyitva tartás, óra / hét	30	30	0
Gyarapodás, db	410	357	-13
Gyarapítás, ezer forint	756	633	-16
Könyvtáros TMI, fő	1,30	1,11	-15
Internet, hozzáférés	3,9	3,1	-20
Használat, alkalom	6 123	5 746	-6
Népesség, fő	4 434	4 397	-1
A könyvtárak száma	211	175	—

Megdöbbenő a 3000 lakos feletti községek állapotának romlása. Minden mutató rosszabb állapotokat konstatál, mint korábban volt – kivéve az alapterület bővülését.

Ezeknek a könyvtáraknak nincs menekülési útvonaluk a mozgókönyvtári ellátásba. (Külön minisztériumi engedéllyel kivételesen megvalósítható.) Attól meg, hogy városokká avanzsáljanak, messze vannak. Kitérő, de nem állom

meg, hogy meg ne jegyezzem: nem is állnak olyan messze. Ma már minden falu városi rangot kaphat, akkor is, ha a népességszáma, infrastruktúrája ezt korántsem indokolná. A Könyvtári Intézet egy felmérésébenⁱⁱ vizsgálta a kisvárosi könyvtárak helyzetét, csüggesztő állapotokat találva. Jónéhány (nagy)község leköröz jónéhány kisvárost könyvtári ellátás szempontjából.

2. táblázat

Községek 3000 lélekszám alatt, átlagok	2005	2008	2005 %-ában
Alapterület, m ²	58	104	+79
Nyitva tartás, óra / hét	11	17	+55
Gyarapodás, db	193	176	-9
Gyarapítás, ezer forint	230	229	0
Könyvtáros TMI, fő	0,36	0,44	+22
Internet, hozzáférés	2,8	2,0	-29
Használat, alkalom	1 329	2 066	+56
Népesség, fő	1 024	1 483	+45
A könyvtárak száma	2 057	700	—

A 3000 fő alatti kisközségekben az adatok szintén lehangoló képet nyújtanak. Bízgatást abból meríthetünk, hogy legalább a tendencia megfordult! Persze a legtöbb mutató emelkedése 2005-höz képest amiatt is bekövetkezhetett, hogy nagyon mélyről indultak a számok. Kiemelendő a hosszabb nyitvatartási idő és a több könyvtáros. Furcsának tetszhetik, de az, hogy a gyarapításra fordított összeg nem csökkent, tulajdonképpen növekedésnek fogható föl az általános és fokozódó pénztelenség

szorításában. A feltételek javulásával nem véletlen, hogy jelentősen nőtt a könyvtárhasználatok száma.

Kellene:

- >több forrás
- >nagyobb pályázati kedv
- >több könyvtáros

Főzárkóztató pályázat, 2009

Községek:
190 forint lakosonként

Egy községi könyvtárban átlagosan egy fél könyvtáros dolgozik!

Az okokat, amelyek ide vezethettek, mindenki ismeri, de egyáltalán nem fölösleges hangsúlyosan, újra, meg újra leszögezni őket. Elsősorban – nem mondok újat – a pénzhiány. Megmutatkozik ez a gyarapítás általános hanyatlásában, továbbá a könyvtárak többségében a könyvtárosok számának csökkenésében. Ahol a könyvtárosok száma emelkedett, ott sem lehet felhőtlen az örömről, mert a relatíve magasabb szám abszolúte nagyon is alacsony. Fejlődést ott találunk, ahol nincs szükség nagy befektetésre: a nagyobb alapterület renoválással, költözéssel olcsón megoldható, a nyitvatartási idő bővítése sem kerül sokba. A könyvtárosok számának kisközségbeli cca. egyharmadról kétötödre emelkedése mint tendencia örvendetes, de mint tény nem túl mellbevágó.

Ezzel függ össze az, hogy a könyvtárosok nem élnek eléggé a pályázati lehetőségekkel. A szakfelügyeleti jelentések bizonyossága szerint sok könyvtáros, illetve fenntartó nincs tisztában a pályázati forrásokkal. Az érdekelt-ségnövelő támogatás még csak-csak befolyik – azt a megyei könyvtár menedzseli és a fenntartó önkormányzat kapja. A főzárkóztató pályázaton a községi könyvtárak 66 %-a nyer, vagy inkább nyerne, ha nevezne. Vajon mind indultak?

Súlyos probléma a könyvtároshiány. Mindig a könyvtároson, a kultúr munkáson, a pedagóguson kezdik a spórolást a fenntartók restriktóiok idején. Pedig a könyvtáros nem csak azért kell, mert nélküle nincs könyvtár (márpedig par excellence nincs), hanem mert ő védheti hathatósan a könyvtára érdekeit – hiszen ő ismeri. A tény, amit a dián látunk, groteszk és még akkor is megrázó, ha ezt mindenki tudja.

Vessünk most egy pillantást a Pest megyei községi könyvtárakra. Helyzetképet kívánok adni, ezért a legfrisebb, 2008-as adatokat vettem elő. Hogyan néznek ki ugyanazon mutatók az országosan és Pest megyében?

3. táblázat

Községek 3000 lélekszám felett, átlagok	2008	
	országos	Pest megyei
Alapterület, m ²	168	128
Nyitva tartás, óra / hét	30	28
Gyarapodás, db	357	373
Gyarapítás, ezer forint	633	670
Könyvtáros TMI, fő	1,11	1,04
Internet, hozzáférés	3,1	3,0
Használat, alkalom	5 746	5 251
Népesség, fő	4 397	5 459

4. táblázat

Községek 3000 lélekszám alatt, átlagok	2008	
	országos	Pest megyei
Alapterület, m ²	104	78
Nyitva tartás, óra / hét	17	15
Gyarapodás, db	176	154
Gyarapítás, ezer forint	229	248
Könyvtáros TMI, fő	0,44	0,40
Internet, hozzáférés	2,0	1,8
Használat, alkalom	2 066	1 409
Népesség, fő	1 483	1 644

2008	Település	Város	A település %-ában
Országos	3 129	306	10
Pest megyei	187	42	23

paramétereit mennyire befolyásolja a városodási folyamat. A legjobban működő, legtágasabb, legnagyobb forgalmú községek váltak várossá – nagyobb mértékben, mint országosan. A „maradék” kevesebbet tud nyújtani, mint az országos „maradék”.

Ez a tény azonban sovány mentség. Eltekintve a 3000 fő alatti-feletti fölosztástól és abszolút számokat sorakoztatva föl, a következő képet kapjuk Pest megye részesedését vizsgálva a népességben, illetve a nekik szánt könyvtári szolgáltatásokban.

A 3000 fő feletti Pest megyei községi könyvtárak egyedül a gyarapítás területén állnak jobban, mint az országos átlag. Az alapterület, a nyitvatartási idő, a könyvtárosok száma, az internethozzáférések száma mind-mind alacsonyabb. Nem hat ezek után meglepetésként, hogy a forgalom, a látogatottság is kisebb Pest megyében.

Vajon jobbak-e az adatai a 3000 lélek alatti kisközségek könyvtárainak?

Láthatjuk, itt már gyarapodásban sem vezet Pest megye. Bár többet költ, de kevesebbet vesz. Minden egyéb mutatószám rosszabb feltételeket és teljesítményt prezentál.

Pest megyében 134 községi könyvtár közölt adatokat 2005-ben. 2008-ban a számuk 101-re apadt egyrészt az ellátórendszerek kiépítése miatt, másrészt – és most ez a fontosabb nekünk: a várossá válások miatt.

Pest megye több, mint a

kétszeresével veszi ki a részét a városodásból. (Elnézve a legtöbb újdonsült várost – magam is egy ilyen frissen avatott „város”-ban lakom – csak városodásról, de nem városiasodásról beszélhetünk.) 2008-ban 3129 magyarországi településből 306 volt város (10 %); Pest megyében 42 volt a 187 településből (23 %). 2005 óta országosan 32 település kapott városi rangot (az összes város 11 %-át), Pest megyében 9-et (az összes város 21 %-át).

Ennek tudatában érthetjük meg, hogy a Pest megyei községi könyvtárak

5. táblázat

Községek, 2008, ösz- szesen	országos	Pest me- gyei	az országos %-ában
Alapterület, m ²	102 025	10 365	11
Nyitva tartás, óra /	146 620	17 409	12
Gyarapodás, db	185 159	26 278	14
Gyarapítás, ezer fo-	270 341	45 696	17
Könyvtáros TMI, fő	499,33	71,93	14
Internet, hozzáférés	1959	240	12
Használat, alkalom	2 458 915	330 552	13
Népesség, ezer fő	1 799	353	20

Tömören kommentálva a táblázatban foglaltakat. Míg a magyarországi községi lakosság 20 %-a él Pest megyében, ez a 20 % a pirossal kiemelt arányok tanúsága szerint sokkal rosszabb ellátásban részesül a könyvtári szolgáltatás feltételeit tekintve. Azt a megyei községi könyvtárosok a saját bőrükön is tapasztalhatják, hogy a

forgalom is hasonló arányban mérsékeltebb.

Remélem, nem búsítottam el ezekkel a kellemetlen adatokkal az előadásomat hallgató könyvtáros közönséget. Köszönöm a figyelmet! Ha vannak, tegyék föl kérdéseiket, kérem, szóljanak hozzá, és ha egy mód van rá, osszák meg velem véleményüket.

Köszönöm a

figyelmet!

Kérdés, vélemény, hozzászólás

**A Könyvtári Intézet
honlapján a**

[http://www.ki.oszk.hu/107/
page.php?43](http://www.ki.oszk.hu/107/page.php?43)

**címen találjuk a
statisztikákat**

**SOMOGYI JÓZSEF
KÖNYVTÁRI INTÉZET**

(1)2243822

somogyij@oszk.hu

somogyijo@gmail.com

ⁱ Magyarországon van olyan város, amelyik a városi rangjához aligha méltóan egyáltalán nem nyújt könyvtári ellátást lakóinak.

ⁱⁱ Péterfi Rita – Tóth Máté – Vidra-Szabó Ferenc: Kisvárosi könyvtárak szerepvállalásai In: Könyvtári Figyelő, 2008/1. 35-54. p.